

A gyors asszimiláció okait vizsgálva a szerző kritikusan vizsgálja a nemzetiségi aktivisták mentségeit. Valóban hozzájárult a folyamat gyorsításához az iparosítás, hiszen az NDK külszíni barnaszén-bányászata főleg Niederlausitzban sok szorb falu megszüntetéséhez vezetett. Lakóik azonban szívesen költöztek be a panelházakba, ahol immár németekkel elkeveredve laktak. A katolikus egyház pozitívan hat a felsőszorb nyelv megtartására, a protestáns lelkészek azonban ezzel évtizedek óta nem törődnek. 1952-ben létrehozták a szorb iskolarendszert, amelyben voltak szorb tanítási nyelvű és a szorbot mint nyelvet oktató iskolák. Az akkori NDK-ban az volt az elképzelés, hogy a szorb területek kétnyelvűek lesznek, vagyis a németek is megtanulnak majd valamennyire szorbul. 1962-ben a szorb tanítási nyelvű iskolákban az 5. osztálytól kezdve a természettudományos tantárgyakat németül kezdték tanítani, míg 1964-től csak azoknak a gyermekeknek kellett szorbul tanulniuk, akiknek a szülei ezt külön kérték. Ezzel önkéntessé vált a szorb nyelvű oktatás, az ebben részt vevő tanulók száma azonban egyből negyedére csökkent (12 ezerről 3 ezerre). A hetvenes és nyolcvanas években a nemzetiségi szervezetek, a tanítók és a lelkészek propagandaakciójának hatására emelkedett csak ismét 6000 főre a szorbul tanuló diákok száma. A német újraegyesítés után a tanulók száma ismét csökkent, jelenleg mintegy 4000 fő tanul szorbul az iskolai képzés során. A szerző hangsúlyozza, hogy a szorb nyelv tanulásának lehetősége mind az NDK fennállásának idején, mind azután biztosítva volt, csupán a szülőknek kellett erről nyilatkozniuk, ami gyakran a szülők érdektelensége miatt nem történt meg.

A címben feltett kérdésre visszatérve a szerző megállapítja, hogy az alsószorb, valamint a felsőszorb a protestáns népesség körében számít kihalófélben lévő nyelvnek, a felsőszorb a katolikus népesség körében jelenleg veszélyeztetett nyelvnek tekinthető.

Zoltán András

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Az észak-afrikai bevándorlók feltörekvő leszármazottai és a mobilitás kisebbségi kultúrája Franciaországban

Shahrokni, Shirin: The Minority Culture of Mobility of France's Upwardly Mobile Descendants of North African Immigrants = Ethnic and Racial Studies, 38. Vol., 2015. 7. No., 1050-1066. p.

A cikk azt vizsgálja, hogy az észak-afrikai bevándorlók leszármazottai milyen kihívásokkal néznek szembe Franciaországban, amikor oktatási mobilitásuknak köszönhetően felfelé haladnak a társadalomban. A szerző a nagy presztízsű „grandes écoles”-okban tanuló vagy ott végzett hallgatókkal beszélgetve, nyitott mélyinterjúk segítségével tárja fel, hogy milyen osztályalapú és etnikai-faji egyenlőtlenségek határozzák meg, ki milyen árat fizet a mobilitásért. Ezek a hallgatók egyrészt az elszigetelődés érzésével küzdenek az iskolában, mivel ösztöndíjjal, ráadásul etnikai kisebbség tagjaként csupán néhány diák tanul ezekben az intézményekben. Másrészt azt a kisebbségi kultúrát, amelyből ők érkeznek, olyan tulajdonságokkal azonosítják, amelyek ellentétesek a francia elit ismérveivel. Harmadrészt pedig nehezen tudnak egy olyan diákéletbe és közösségbe bekapcsolódni, amely elsősorban a fehér, felső középosztály kulturális preferenciáit testesíti meg. A cikk felveti, hogy a válaszadók egyfajta kisebbségi mobilitási kultúrát vetnek be a talpon maradás érdekében, amely a társadalmi osztályukban és faji-etnikai hovatartozásukban gyökerezik. Végül kitér arra is, hogy a jövőben alaposabban meg kellene vizsgálni, hogy a többszörös társadalmi kategóriák egymással való kölcsönhatása hogyan járul hozzá a komplex mobilitási tapasztalatokhoz.

Végeztek már kutatásokat azzal kapcsolatban, hogy az új társadalmi helyzetükhöz való alkalmazkodásuk során milyen nehézségek-

kel kell szembenéznük azoknak a fiataloknak, akik az oktatási rendszer segítségével feljebb kapaszkodnak a társadalmi ranglétrán. Szembesülnek azzal a dilemmával, hogy hogyan viszonyuljanak az otthoni környezetük azon tagjaihoz, akiknek nem sikerült kitörni, miközben az új miliő normáihoz és gyakorlataihoz is idomulniuk kell. Azzal azonban még nem foglalkozott kutatás, hogy a különböző társadalmi kategóriák hogyan működnek közre több, gyakran egymással párhuzamos síkon. Franciaországban az uralkodó köztársaságpárti és „színvak” diskurzus, valamint a marxista elmélet öröksége azt eredményezte, hogy előtérbe került a társadalmi osztályok szerinti elemzés, míg a faji-etnikai egyenlőtlenségek megtapasztalásának kutatása háttérbe szorult.

Jóllehet a neves franciaországi főiskolákra való bejutás még nem jelent a társadalmi osztályok közötti mozgást, válaszadóink mégis egyfajta „iskolai pedigret” nyertek általa, ami pedig előkelő társadalmi státuszt is von maga után. Mivel a felvételi vizsga nagyon magasra teszi a lécet, az, aki egyszer ezekbe az iskolákba bejutott, megkülönböztetett bánásmódban részesül egész életében. Ez a privilégium társadalmi, anyagi és szimbolikus előnyökhöz juttatja az itt végzeteket, akik azonban alacsonyabb megítélésű társadalmi közegekből küzdik fel magukat ideig, azok számos dilemmával szembesülnek eközben az életük különböző területein. Bourdieu „habitus” fogalma segíthet megérteni ezeket a mobilitással kapcsolatos sérüléseket. A habitus Bourdieu szerint olyan diszpozíciók halmaza, amelyek az elsődleges szocializáció során épülnek fel, és amelyeket az egyén életét keretező strukturális feltételek határoznak meg. A habitus irányítja az egyén tetteit, alakítja ízlését és elvárásait. Ezek a diszpozíciók tükrözik az egyén számára elérhető és egyenlőtlenül eloszló társadalmi és kulturális javakat, így meghatározzák az egyén életésélyeit. A legfontosabb társadalmi intézmények, különösen az oktatási rendszer, hozzájárulnak ezen egyenlőtlenségek bebetonozásához azáltal, hogy a tananyagon és a tanárok elvárásain keresztül a felső középosztályba tartozó diákok kulturális stílusát részesítik előnyben, miközben marginalizálják a társadalmilag hátrányos helyzetből érkező diákok tapasztalatait.

Éppen ezért azok az egyének, akiknek sikerül az oktatási rendszer segítségével feljebb jutniuk a társadalmi ranglétrán, egyfajta elidegene-

dést tapasztalnak meg azáltal, hogy intenzív kapcsolatba kerülnek az uralkodó osztály tagjaival. Nagymértékben alkalmazkodnak ugyan az új környezet kódjaihoz, mégis lehet, hogy sosem tudják teljesen levetkőzni a háttérükről áruzkodó diszpozíciókat. Az ellentmondásosság és a belső megosztottság érzése a felfelé mozgó egyén megosztott habitusának alapvető eleme. Ugyanakkor úgy is érezhetik, hogy elárulták a társadalmi osztályukat, és ezt szégyenként élik meg. Komoly pszichológiai árat fizetnek tehát a magasabb társadalmi státuszért: egyszerre szégyellik magukat felemelkedésükért a régi környezetükben és szoronganak az új intellektuális státuszuk miatt. Gyakran elszakadnak a múltjuktól, a gyökereiktől, ami fájdalmas veszteség.

Mindeközben számos tanulmány rámutat arra, hogy a feltörekvő kisebbségek igen aktívak olyan klubokban, amelyeknek célja a társadalmi osztályukhoz és faji-etnikai háttérükhöz kapcsolódó megbélyegzés eltörlése. Másrészt igyekeznek visszaadni valamit azoknak, akiknek nem sikerült kitörni ebből a háttérből, tehát megmarad a szolidaritás és a kötődés. Ezek az egyének mind informális, mind formális kapcsolataikban szociális tőkeként támaszkodnak faji-etnikai és osztály szerinti háttérükre, ami segít nekik tájékozódni és talpon maradni az új miliőben.

A kutatás maga részben hólabda módszerrel zajlott. 33 félig strukturált, nyitott végű interjú készült az alábbi rangos főiskolák hallgatóival vagy végzőseivel: *Sciences-Po*, *École Normale Supérieure*, *École de Mines de Paris*, *European Management School*, *École de Commerce de Lille* és *Polytechnique*. 21 férfi és 12 női (18-35 év közötti) interjúalany vett részt a kutatásban. Legtöbbjük édesapja a gépjárműiparban vagy az építőiparban dolgozott szakmunkásként; emigrálásuk előtt többek iskolai előmenetele volt ígéretes, Franciaországban azonban nem volt anyagi lehetőségük egyetemen tanulni. Legtöbb interjúalany édesanyja még középfokú végzettséggel sem rendelkezett és munkanélküli volt. A kutató rákérdezett a gyerekkorukra, korai iskolai tapasztalataikra, a családi dinamikára, a tágabb lakókörnyezetükre. Az interjúalanyok történeteket meséltek arról, hogy milyen nehézségekkel találták magukat szembe a középiskolában és a továbbtanulás során. Pozitív élményeikről, iskolán kívüli tevékenységeikről, kapcsolataikról is beszámoltak. Végezetül a jövőről, az álmaikról és reményeikről kérdezték őket.

A legtöbb válaszadó úgy fogalmazott, hogy a felvétel a főiskolára több volt, mint amiről valaha is álmodott, és egyfajta „statisztikai anomáliaként” tekint az általa elért eredményre. Azok, akik a főiskolára való bejutás előtt már jártak más egyetemre (*fac*), úgy érezték, hogy ott jobban be tudtak illeszkedni társaik közé, mivel oda – jó tanulóként – valamiképpen természetesebben vezetett az útjuk. Ezekben a kiemelt főiskolákon viszont a büszkeségükbe kétségek is keveredtek, miután felmérték, hogy mekkora társadalmi szakadék tátong az ő otthoni világuk és az oktatási környezet között. Az országban uralkodó „színvak” és egalitáriánus diskurzus ellenére ugyanis ezeken a helyeken csak „francia franciák” tanulnak, azaz fehér bőrű, kék szemű, szőke hajú diákok. Itt szembesültek azzal a –társadalmilag szegregált külvárosból nézve – megdöbbentő ténnyel, hogy a leendő francia elit tagjai szinte kizárólag felső középosztálybeli, fehér bőrű egyének közül kerülnek ki. Habár vannak a főiskolán Észak- és Nyugat-Afrikából érkező nemzetközi hallgatók is, akik növelik a diverzitást, csak hogy azok a hallgatók saját hazájukban szintén a tehetős elitet képviselik, szemben hátrányos helyzetű franciaországi társaikkal. A franciaországi arab fiúk például abban a tudatban nőnek fel, hogy az ő etnikumukat a kihágásra való hajlammal és az alacsony társadalmi mobilitással azonosítják.

A kutatások azt is kimutatták már, hogy a feltörekvő egyének általában igyekeznek „normálisnak” tűnni, hogy elrejtik családi hátterüket és utánozzák a felső középosztálybeli társaik viselkedését. Ez a stratégia azonban nem gyakori a jelen interjúalanyok között. Ezekben az iskolákban már egy arabos név vagy külső is információt hordoz arra vonatkozóan, hogy az illető nincs tisztában a „magas szintű” kultúrával. Az alacsony társadalmi osztályra utaló jelek pedig inkompatibilissá teszik őket az oktatási környezetükkel. Ez különösen a férfi válaszadók esetében igaz. A „kudarcos” és „delikvens” arab férfi képe nem egyeztethető össze a nagy presztízsű társadalmi pozíciókkal és azzal a megbecsülés-sel, ami e foglalkozások képviselőinek kijárna.

A válaszadók elmondása szerint az, hogy mennyire sikerült beilleszkedniük az iskolai közösségbe, nem függ össze a jegyeikkel. Ha már bejutottak az intézménybe, a bimbózó elit legfontosabb kincsét a közös viselkedési normák alkotják. A hallgatói bulikon olyan viselkedési for-

mák a „menők”, amelyek felszabadítják a résztvevőket a társadalmi és szexuális tabuk alól. A bulikra jellemző a mértéktelen ivás, mivel azonban a válaszadók nagy része alkoholt nem fogyasztó muszlim, gyakran érzik magukat kirekesztve az iskolai bulikból is. Ráadásul a bulizásra költött tömértelen mennyiségű pénz sem egyeztethető össze a hátrányos helyzetű diákok szerény anyagi lehetőségeivel.

Noha bizonyos sportklubokban és eseményeken sikerült az interjúalanyoknak is kapcsolatot létesíteni tőlük merőben eltérő környezetből érkezőkkel, a más kisebbségi hallgatókkal szövődött barátságok kulcsfontosságúak voltak számukra a mobilitásukkal kapcsolatos nehézségek leküzdésében. Ebből merítenek kellő harci kedvet ahhoz, hogy állják a sarat abban az intézményben, ahonnan egyébként nagyon kilógónak érzik magukat. Ezek a barátságok tehát szociális tőkét jelentenek a számukra, egymásra pedig példaképként tekintenek. Meg tudják beszélni pl. a párválasztás nehézségeit is: hiszen ha egy marokkói származású nő „francia franciát” választ, jelképesen hűtlen lesz etnikai és vallási gyökereihez, ha viszont arab partnere lesz, a kollégái fogják úgy gondolni, hogy képtelen integrálódni.

A legtöbb főiskolai hallgató számos egyesület életében vesz részt a képzés során, és ez is megerősíti az intézmény iránt érzett szolidaritását. A válaszadók az egyesületekben egyszerre tudják kifejezni családi hátterükhöz való ragaszkodásukat és tudnak egyfajta saját teret kialakítani maguknak az oktatási intézményekben. Az egyesületek tehát megerősítik, illetve néha újragondolják a hátrahagyottakhoz fűződő kapcsolatokat, miközben segítenek a hallgatóknak megtalálni a helyüket az új környezetben. Ezek a klubok legalább részben tükrözik a társadalmi, illetve etnikai hátterüket, és arra is szolgálnak, hogy felértékeljék a képviselt régió kultúráját és népeit. Örömteli, hogy ezek a klubok nem csak az adott régióból származó hallgatókat vonzzák. Másrészt nemcsak etnikai, hanem szociokulturális alapon is szerveződhetnek, pl. az otthon hallgatott zene alapján. Harmadrészt pedig nemcsak a főiskolán értékelődik fel a szerepük, hanem a hátrahagyott környezetben is: sokan otthoni egyesületekben aktivizálják magukat, hogy valamit visszaadhassanak a hátrahagyottaknak most, hogy ők már egy elit közösség tagjai.

Összességében elmondható, hogy a kisebbségi hallgatók egymás közötti barátsága, valamint a háttérüket értékké emelő egyesületi aktivitás az, amiből a hallgatók folyamatban lévő mobilitásának kisebbségi kultúrája táplálkozik. További kutatás téma lehet, hogy az észak-afrikai bevándorlók középosztálybeli leszármazottainak stratégiái hogyan fejlődnek az idő előrehaladtával, ahogyan az egyének tartós kapcsolatokat és stabil pozíciókat építenek ki a középosztályon belül.

Pethő-Szirmai Judit

KISEBBSÉGI POLITIKA

Reprezentáns kortársak problematikus múlttal a háború utáni Nyugat-Németországban: a német múltfeldolgozás újabb eredményei

Wirsching, Andreas: Zur aktuellen Situation der „Aufarbeitung der NS-Zeit“. = Südosteuropa Mitteilungen. 54. Jg. 2014. 4. No. 16-27. p. - Rohstock, Anne: Vom Antiparlamentarier zum „kalten Arisierer“ jüdischer Unternehmen in Europa. Theodor Eschenburg in der Weimarer Republik und im Dritten Reich. = Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 63. Jg. 2015. 1. No. 33-59. p.

Wirsching ma a 20. századi német történet egyik legkiválóbb művelője (München). A nemzetiszocialista múlt feldolgozásának jelen állásáról írt beszámolója háttéranyagnak készült a témakör egy szűkebb szeletének szentelt tanulmányosorhoz (a Délkelet-kutatás folyamatairól, ismertette a Kisebbségkutatás egyik előző száma), általános kitekintése ugyanakkor önmagáért is helytáll. A múltfeldolgozás újabb keletű, a 80-as évek végétől indult szakaszáról van szó, amely az átfogó folyamatok 50/60-as évekbeli, ideológiai-politikai előjelű (nagy részét a nürnbergi per tematikájához kapcsolódó) feltárás-kísérleteit követően mélyebbre merít a tizenkét évi náci uralom bűnterhes napi politikájával való együttműködés gyakorlati köznapjaiba. A hajtóerő most a lemenők immár harmadik nemzedékének igénye a mindenoldalú megismerésre az erkölcsi önbecsülés újraalapozása érdekében. Az új szakaszban a közélet, a tudományosság, a kulturális alkotótevékenység vagy akár a gazdasági szféra „átigazolt” vagy az 1945-ös igazolási eljárást éppenséggel elkerülő képviselői, esetleg pusztán elővigyázatlan „útitársak” kerülnek látótérbe. A feltárás óhatatlanul beleütközik az intézményi tényezőbe (bank, vállalat, hatóság, kutatóhely): kiderül, a szóban forgó korifeusok miképp, hol bújtak meg évtizedeken át e fedezékekben. Hangsúllyal kerül terítékre például az